

INSTITUȚIONALIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ISTORIC SUPERIOR ÎN EPOCA STALINISTĂ. ASPECTE ISTORICO-TEORETICE

Adrian DOLGHI

Catedra Istorie Universală

Dans cet article on analyse le procès de l'institutionnalisation de la formation historique supérieure en URSS. On met en relief les directions de la politique de l'Etat soviétique dans le domaine de la formation historique supérieure et de la science historique. On a apporté les preuves de l'intervention grossière du parti-Etat et de l'homme-Etat - Staline dans l'activité didactico-scientifique des écoles supérieures et des centres de recherches.

Par le prisme des procès de l'institutionnalisation de la formation historique supérieure et de la science historique on découvre la politique de l'Etat soviétique d'idéologisation et de répression de la science historique, d'établissement du marxisme comme base idéologique de l'enseignement et de la recherche

Atitudinea societății față de trecutul său reprezintă o importantă condiție a existenței sale. În trecut se găsesc originile, bazele fiecărei epoci istorice; prin urmare, societatea nu poate să nu țină cont de aceasta la rezolvarea multiplelor probleme de ordin politic, social-economic etc. Trecutul este un element indispensabil al conștiinței istorice a popoarelor. A distruge conștiința istorică, a o fragmenta înseamnă a pune bazele autodistrugerii unei națiuni.

Lovitura de stat în Rusia din anul 1917 a determinat instaurarea, pe o durată de șapte decenii, a monopolului marxist-leninist asupra procesului de scriere și interpretare a istoriei. „Destinul muzei Clio a fost încătușat de urmările revoluției condusă de Lenin, apoi de directivele trasate de Stalin. Astfel, practic întreaga concepție despre istorie, ca și libertatea celui care o scria, a fost anulată” [1]. Revoluția a marcat descompunerea structurilor socioculturale, a determinat nefast destinul a zeci de popoare, cu manifestări relativ diferite în anumite perioade ale regimului sovietic.

În prezentul articol ne-am propus drept scop să analizăm procesul instituționalizării învățămîntului istoric superior și a științei istorice sovietice în perioada 1917-1938 – oficializarea și organizarea studierii/ cercetării istoriei prin prisma ideologiei marxist-leniniste, subordonate organelor de partid și de stat. Totodată, vom cerceta procesul de formare și dezvoltare a sistemului de pregătire a istoricilor marxiști (cadre de partid, didactico-științifice și propagandistice) pentru fundamentarea și justificarea ideologiei comuniste, și a regimului instituit în URSS și de instituire a unui control total asupra activității istoricilor și procesului didactico-științific.

Procesul instituționalizării învățămîntului istoric superior și științei istorice se desfășura printr-un șir de acțiuni întreprinse de puterea sovietică: a) lichidarea vechilor și crearea noilor instituții de învățămînt superior de predare/învățare a istoriei; b) crearea centrelor științifice noi de cercetări și transformarea celor vechi în instituții marxist-leniniste; c) formarea și consolidarea sistemului de propagandă; d) atragerea reprezentanților vechii școli în școala marxistă și înlăturarea istoricilor incomozi etc. Acțiunile enumerate aveau caracter ideologic și propagandistic, creându-se de fapt sistemul de propagandă și agitație. Totodată, propaganda marxist-leninistă se desfășura în strânsă legătură cu activitatea „științifică”, pregătind și argumentând tezele ideologice ale partidului-stat. Deși putem evidenția mai multe direcții în procesul instituționalizării, totuși se evidențiază tranșant o singură politică (multiaspectuală) a regimului sovietic față de învățămîntul istoric superior – formarea și consolidarea sistemului instructiv-educativ, de pregătire a specialiștilor în domeniul științei istorice-marxiste, și subordonarea acestuia Partidului-stat, în vederea manipulării maselor, argumentării și justificării regimului instituit.

În atenția cercetătorilor au fost până în prezent diverse aspecte ale evoluției învățămîntului istoric superior din URSS, relațiilor partidului-stat cu știința istorică și savanții din domeniu, instituționalizării învățămîntului istoric superior și științei istorice. Istoriografia din fosta URSS a avut de înregistrat rezultate „semnificative” ale impactului său cu puterea sau cu anumite curente politice și sociale influente în zona habitatului și a activității istoricilor. Situația de colonie a republicilor unionale a determinat, pentru cercetătorii locali, o aservire aproape fără excepții a acestora de către putere. În cadrul acesteia, se evidențiază câteva tendințe: a) **studii referitoare la istoria universităților**, în care autorii elucidează evoluția universităților din URSS,

și a facultăților de istorie din cadrul lor [2]; b) o altă categorie sunt **studiile consacrate evoluției învățământului și științei istorice**. Studiile la tema dată din perioada sovietică au un caracter fragmentar și tendențios [3].

În **istoriografia postsovietică**, cercetările asupra problemei date abia încep să capete amploare. O primă categorie a studiilor sunt publicațiile științifice ale unor autori ce se referă nemijlocit la unele aspecte ale impactului regimului totalitar comunist asupra evoluției învățământului universitar și a științei din URSS. Printre cele mai importante enumerăm: M.G. Iaroșevski [4]; B.C. Ilizarov face unele incursiuni în politica lui Stalin față de învățământul și știința istorică [5]; Stephane Courtois [6]; V.S. Braciov [7]; D.D. Tumarkin [8]; S.Markedonov [9].

Direcțiile politicii statului sovietic în domeniul învățământului istoric superior și metodele de realizare a acestuia se desprind din documentele și actele care de fapt le-au generat, și care servesc drept suport documentar al investigației. Întregul proces de creare a „*societății comuniste*” se baza pe lucrările „clasicilor”: K.Marx și F.Engels [10], V.Lenin [11], care au determinat evoluția învățământului istoric și a științei istorice în ansamblu din statul sovietic; Hotărârile CC al PCUS, ale Sovietului Miniștrilor URSS, Materialele Congreselor PCUS și alte documente cu referire la învățământul istoric superior [12].

Deschiderea parțială a arhivelor după 1991 a permis accesul cercetătorilor la documente secrete. Totodată, multe personalități, participanți la exercitarea puterii sau jertfe ale regimului, după destrămarea URSS, s-au ocupat de scrierea memoriilor, analiza și comentarea evenimentelor care s-au produs. Un șir de documente și mărturii de acest gen sunt publicate pe pagini Web [13]. Documentele nominalizate vorbesc despre caracterul ideologizat al procesului de studii și de cercetare în instituțiile de învățământ superior și științifice, despre imixtiunea brutală al partidului-stat (în perioada stalinistă a „Omului-stat” – Stalin) în aceste procese.

În această ordine de idei se înscrie aprecierea impactului regimului stalinist asupra științei istorice. În perioada „*socialismului*” au fost falsificate și chiar nimicite formele de organizare socială a societății, încercate de experiența civilizației mondiale, formele vieții spirituale și morale. Dauna a fost colosală și greu de întregit. Din fericire, definitiva „mancurtizare” a societății nu s-a reușit, despre ce vorbește renașterea spirituală a popoarelor după dezintegrarea URSS. Atenția asupra acestei teme în ultimul timp a diminuat. Dar anumite elemente ale mentalității staliniste persistă în gândirea unor reprezentanți ai societății. De aceea este necesar a analiza în continuare acest fenomen în diversele manifestări ale sale, în calitate de obstacol principal pe calea eliberării conștiinței maselor de confuziile utopice ale epocii sovietice.

Procesul instituționalizării învățământului istoric superior și științei istorice în URSS nu poate fi cercetat separat de impactul regimului totalitar comunist asupra societății, în general, și procesului didactico-științific, în particular. Totodată, în tratarea unor aspecte ale problemei este necesar a ține cont de legătura strânsă dintre învățământul universitar și știință. Învățământul superior este în strânsă legătură cu dezvoltarea științei, iar dezvoltarea științei nu poate avea loc fără pregătirea specialiștilor în învățământul superior. Acest adevăr a fost constatat chiar și în Hotărârile Consiliului Comisarilor Norodnici, a Ministrului Învățământului superior și Comitetului Central al PC (b) [14]. Accentuarea legăturii strânse între învățământul superior și știința istorică în URSS se făcea centralizat, prin directive și hotărâri de partid și de stat, nu atât în scopul propășirii științei istorice și învățământului, cât în scopul direcționării și ideologizării lui prin fixarea șabloanelor istoriografice, a principiilor marxist-leniniste, și metodelor specifice de predare/învățare a istoriei, și în scopul creării cadrelor de istorici-marxiști, de partid și de stat loiali partidului comunist.

Institutul social al învățământului și științei include în sine un șir de concepte, printre care se numără o structură organizațională deosebită, subiecți ai muncii didactico-științifice (cadrele), mijloace ale activității didactico-științifice, baza materială etc. Printre factorii ce influențează dezvoltarea învățământului și științei, o importanță mare o are politica statului, în general, față de educație, știință și savanți. Pentru țara, unde puterea practic de la început s-a format ca o dictatură de partid și de stat, factorul politic este hotărâtor. Impactul său asupra dezvoltării nu numai economice, dar și spirituale era enorm. Rolul și locul altor componente în istoria învățământului și științei pot fi apreciate adecvat doar prin prisma factorului politic, inclusiv și factorilor interni ca structura și sistemul organizării învățământului, științei și savanților.

În statul sovietic, știința istorică avea o importanță deosebită. Conform istoriografiei sovietice, ce „*ajuta la educarea politică a muncitorilor, conștientizarea schimbărilor istorice, ce aveau loc ca rezultat al revoluției din Octombrie*” [15]. Cu alte cuvinte, știința istorică a devenit o unealtă a noului regim de justificare a crimelor și un mijloc de manipulare ideologică a maselor.

Evoluția științei în general în URSS nu poate fi cercetată independent, fără a ține cont de factorul politic. Impactul regimului sovietic, în special stalinist, cu știința istorică, cere de a pătrunde în esența sistemului

politic, social și ideologic instituit de Stalin – „Om-stat”. „Omul-stat” – fenomen unic în istorie, creează un astfel de sistem politic, în cadrul căruia îi sunt supuse nu numai institutele de bază ale societății. Voinței unui singur om îi este subordonată întreaga sferă materială, spirituală și culturală, și total înrobite aparatului de stat sau partidului-stat. Conducătorul, cum nu s-ar numi, își subordonează totul și prin teroare, intrigi, intelect, corupere – cu toate mijloacele. Omul care a realizat toate aceste lucruri capătă nu, pur și simplu, putere asupra țării, resurselor și instituțiilor sale, dar controlul asupra tuturor oamenilor acestei țări de la mic la mare. Puterea îi este atât de nelimitată, că el poate nu numai să reconstruiască trecutul (istoria) după bunul plac, dar și viitorul. Aceasta nu este o metaforă, dar un rezultat real al activității lui Stalin [16]. Stalin a distrus aparatul de stat, reprimat și supus și personal într-un mod cumplit. Același lucru îl făcea și cu alte pătri sociale. În pofida opiniei oficiale, devenită obligatorie pentru toți locuitorii URSS pentru toate timpurile, în societate domina frica [17].

Toate manualele școlare de istorie au fost studiate minuțios de Stalin nu numai din punctul de vedere al conținutului, dar și al imaginilor vizuale. El a fost un formalist total în tot ce se referă la creativitate – în treburile de stat, politice și științifice. Ca urmare, veșnic flămândă și ruinate până în temelii, țara a fost transformată într-un lagăr de concentrare, declarându-se raiul mult așteptat pentru omul muncitor. Și toți care se aflau fie la libertate, fie în lagăre trebuiau să repete aceasta la infinit până nu credea în aceasta. Propaganda declara că în țară este cea mai deplină din lume democrație și cel mai corect sistem politic. Și deși inițial nimeni nu credea, se credea formal.

Știința este materia cea mai fină, domeniu fără care nu poate avea loc progresul societății. Dar Stalin s-a infiltrat în ea. Formalismul odată și pentru totdeauna s-a încetățenit prin scheme învechite ale manualelor pentru școala primară, medie superioară, formalismul adunărilor de partid, al mitingurilor stihionice, al demonstrațiilor bine dirijate, formalismul proceselor judiciare, formalismul în cultură și artă în toate manifestările sale. Chiar cei mai apropiați lui Stalin trăiau într-o lume formală inventată de dânsul. Unicul care era creatorul real și absolut liber al acelei lumi, era doar el – Stalin [18].

Dictatul ideologic de monopol s-a conturat pe parcurs. În anii '20, știința istorică încă nu era unificată total de teoria marxistă a istoriei. După Octombrie 1917 continuau să activeze reprezentanți de vază ai școlilor istorice „vechi” (N.I. Kareev, D.M. Petrușevski, E.V. Tarle ș.a.), erau publicate lucrările lor, neînscrise în limitele ideologiei oficiale de stat. Anume cadrele științifice vechi au făcut foarte mult pentru recunoașterea științei istorice sovietice peste hotare. Ei reprezentau în sine știința istorică națională și păstrau într-o anumită măsură o linie a continuității în dezvoltarea științei istorice ruse, pregătind un șir de discipoli. Erudiția largă a lor, profesionalismul, cultura cercetării, analiza minuțioasă a izvoarelor etc. – trezeau stimă din partea savanților europeni și ofereau științei istorice sovietice o posibilitate recunoscută de a participa la dialogul științific pe arena internațională [19].

În primii ani de activitate (1917-1920), Guvernul Sovietic și Partidul comunist au avut o atitudine prudentă față de școala superioară prerevoluționară și, în primul rând, față de cadre. În primul deceniu după Revoluția din Octombrie, meseria de istoric a fost dominată de istorici necomuniști. Noului regim nu-i ajungeau forțe pentru a asigura instituțiile de învățământ cu cadre marxiste. Profesorii au avut posibilitatea de a-și continua activitatea la catedrele universitare. Totodată, se întreprindeau măsuri pentru a rezolva problema cadrelor marxiste și crearea centrelor de propagandă. În societate exista un pluralism teoretico-metodologic binecunoscut, deși limitele lui se diminuau an de an. Anul de cotitură în acest sens a fost 1929, când conducătorul oficial al științei istorice M.N. Pokrovski a anunțat despre sfârșitul „*perioadei de coexistență pașnică*” cu savanții școlii din perioada țaristă, s-a început purificarea Academiei de Științe, iar V.M. Molotov, devenit președinte al Sovietului Comisarilor Norodnici, a declarat că anul 1930 trebuie să devină „...*ultimul an pentru vechii specialiști*” [20], activitatea cărora a fost sfârșită prin binecunoscutul „*Dosar academic*” al lui S.F. Platonov și a unui șir de istorici renumiți în anii 1929-1931.

Comanda socială a noii orânduiri pune pentru istoriografia sovietică nou „născută” scopul de a crea noi instituții științifice și de învățământ, de asemenea și tematici de cercetare, corespunzătoare postulatelor comuniste. Cea mai mare atenție a fost acordată organizării noilor centre științifice, propagandei teoriei marxism-leninismului, cercetării ideilor socialiste și comuniste, mișcării revoluționare internaționale etc.

Primul centru marxist de științe sociale a fost Academia Socialistă (în continuare Comunistă), creată la 25 iunie 1918. Pentru atragerea savanților în tabăra marxistă, din noiembrie 1919 în Academie au început să fie formate cabinete speciale (de istorie a socialismului, a internaționalei II și III, a politicii externe), în fața cărora era pus scopul de a cerceta problemele importante ale istoriei moderne și contemporane [21]. Dar din cauza

că majoritatea istoricilor școlii vechi au întâmpinat cu precauție aceste măsuri, iar unii chiar au luat o atitudine ostilă față de noua ideologie, puterea sovietică a recurs la lichidarea facultăților de istorie și a secțiilor de istorie (din cadrul facultăților de istorie și filologie, a facultăților de istorie și drept), având ca scop de a dezrădăcina „...știința istorică țaristă și metoda ei de pregătire a cadrelor” [22].

Dintre instituțiile de pregătire a istoricilor-marxiști, prima a fost Universitatea Comunistă „I.M. Sverdlov” organizată în anul 1919 [23]. Iar în locul facultăților de istorie, lichidate în anul 1919, au fost create la universitățile din Moscova și Petrograd Facultăți de Științe Sociale (așa-numitele *ФОНЫ*) cu secții economice, politico-juridice și istorice [24], dar în care în parte procesul de studii prioritar avea loc după metodele vechii școli.

Situația a început să capete culoare spre sfârșitul anului 1920 – începutul anului 1921, când „*Republica Sovietică a biruit forțele contrarevoluționare*”. În anul 1920, prin Hotărârea CC al PC a fost adoptată decizia de a crea Muzeul Marxismului care în 1921 s-a desprins din Academie în Institutul „K.Marx și F.Engels” [25]. Un pas hotărâtor spre transformarea școlii sovietice a fost adunarea de partid pe problemele învățământului la 31 decembrie 1920-4 ianuarie 1921 la Moscova. În cadrul acestei adunări, au fost discutate propunerile Comisiei pentru reorganizarea radicală a predării științelor umanitare în școlile superioare, creată în noiembrie a aceluiași an. Scopul acestei comisii, în frunte cu F.A. Rotștein era de a revizui programele de studiere a științelor umanitare și de a rezolva problema pregătirii cadrelor marxiste pentru școala superioară și a pregăti planul „reformării radicale” a învățământului public [26]. În baza raportului Comisiei și a articolelor lui Lenin, a fost finisată elaborarea „*strategiei*” de reorganizare a învățământului public. V.Lenin a emis trei decrete: Decretul Consiliului Comisarilor Norodnici de la 11 februarie despre înființarea așa-numitelor „Institute ale Profesurii Roșii” [27] și două la 4 martie 1921 despre Planul fixării minimumului științific, obligatoriu pentru predarea în toate școlile superioare din RSFSR, ce au jucat un rol decisiv în predarea științelor umanitare în învățământul superior de pe principii marxiste și în pregătirea cadrelor. Fiecare cadru didactic, pentru a putea predă în instituțiile de învățământ superior, trebuia să posede, conform decretelor, un minim de cunoștințe despre marxism, și să împărtășească viziunile partidului de la guvernare, transformându-l în unul ideologizat, instaurând, totodată, controlul asupra cadrelor ce urmau să fie angajate în instituțiile de învățământ superior. Pe lângă ideologizarea învățământului universitar și pentru o subordonare mai strictă a cadrelor, s-a recurs la crearea diverselor societăți și organizații „științifice”, „culturale”, propagandistice etc.

În anul 1921 a început reorganizarea facultăților de științe sociale, și crearea altelor noi. În 1923, la universitățile din Rusia Sovietică erau șapte facultăți de științe sociale (în cadrul cărora erau incluse facultățile de istorie și de litere și facultăți de drept) [28]. La aceste facultăți a fost create secții sociopedagogice care aveau drept scop a pregăti cadre de științe sociale (adică de filosofie marxistă, de materialism istoric, ideologie comunistă în ansamblu). Au fost anulate cursurile „*vechi*” de istorie, ceea ce a „*a dat o lovitură zdrobitoare asupra istoriei burgheze*” și au fost introduse cursuri noi de „*științe sociale*” (printre care și *istoria socialismului, istoria mișcării revoluționare, a revoluției*), întrucât noua armată de profesori „*nu era suficient pregătită politic*” – nu era pătrunsă îndeajuns de ideologia marxistă, și nu erau convinși de veridicitatea ei, nu era gata să elaboreze cursuri și manuale noi bazate pe principiile marxism-leninismului și să reorganizeze de sine stătător predarea istoriei. De asigurarea cu cadre, de care duceau lipsă *Facultățile de științe sociale*, se ocupa *Secția de Agitație și Propagandă a CC PCR(b)* și secțiile respective din organizațiile de partid din Moscova și Petrograd care „*rezolvau activ toate problemele legate de activitatea Facultăților de științe sociale*” [29]. Observăm că de problemele legate nu numai de educare a tinerei generații, dar și de pregătire a specialiștilor în instituțiile de învățământ superior se ocupa de fapt nu *Comisariatul Norodnic al Învățământului Public*, dar *Secția de Propagandă a PCR (b)* și secțiile respective din organizațiile orășenești de partid, subordonând întregul proces de studii, de asigurare cu cadre didactico-științifice, chiar tehnico-materială, având în mâinile lor toate pârghiile puterii centrale și locale. Cerându-i-se opinia referitor la politica puterii sovietice în învățământul superior și la reformarea acestuia, Nicolai Berdeaev a răspuns: „Nu compătinesc politica puterii sovietice referitor la învățământul superior, întrucât ea încalcă libertatea științei și a predării și constrânge libertatea vechii filosofii [30].

În anii 1921-1923, Universități comuniste au fost organizate încă în nouă orașe din Rusia Sovietică. Acestea pregăteau lucrători de partid, profesori pentru școlile de partid, inclusiv profesori de istorie [31].

Societatea științifică a marxiștilor, creată în anul 1921, era după revoluție primul centru ideologic, ce reunea cadre științifice din cel mai mare oraș al țării – Petrograd. Iar în anul 1922 a fost creată *Asociația institutelor de cercetări științifice din Rusia* (РАНИОН), în componența căreia a intrat *Institutul de Istorie* [32]. O amploare mai mare, la nivelul întregii țări, a căpătat-o *Societatea istoricilor-marxiști*, organizată pe

lângă *Academia Comunistă*. În primii ani ai existenței sale (1925-1929), ea includea o secție unică de *Istorie a Occidentului*. Din 1929 ea a fost despărțită în două secții: de *Istorie a Capitalismului Industrial* și de *Istorie a Imperialismului*. Cea mai mare realizare a *Societății Istoricilor-marxiști* consta în unirea savanților, ce lucrau în centru și în regiuni, petrecerea reuniunilor unionale, de asemenea, organizarea discuțiilor pe diverse probleme ale metodologiei și istoriei științei istorice. Momentul de cotitură în dezvoltarea instituțiilor istorice a fost anul 1929, când *Institutul de Istorie* a fost transferat în cadrul Academiei Comuniste. Explicând motivarea acestei măsuri, *patriarhul* științei istorice sovietice explica că „*ПАИИОИ* nu este un organ științific, iar pe doctoranzi acolo îi pregătesc după rețeta anului 1910” [33], astfel politicul se implica din ce în ce mai mult în știință.

Cel mai mare rol în pregătirea cadrelor de propagandă a metodologiei marxist-leniniste a istoriei a avut-o activitatea *Institutenor* „*V.I.Lenin*”, *Institutul* „*K.Marx și F.Engels*”, *Institutul de Istorie a Partidului*. În anul 1928 *Institutul* „*V.I.Lenin*” a fost unit cu *Institutul de Istorie a Partidului*, iar în anul 1931 în urma fuzionării acestuia cu *Institutul* „*K.Marx și F.Engels*” a fost creat *Institutul* „*Marx-Engels-Lenin*” (*IMEL*) pe lângă *CC PC (b)*.

Începând cu 1925, istoricii nemarxiști au fost treptat înlăturați din pozițiile academice de conducere. În anul 1925 a fost creată Asociația istoricilor-marxiști, iar lucrul cabinetelor Academiei Comuniste se realiza în contact cu secțiile respective ale Asociației. Din decembrie 1922 Academia a început să publice organul periodic „*Mesagerul Academiei Socialiste*” [34]. O mare rezonanță a avut-o prima *Conferință Unională a istoricilor-marxiști* la sfârșitul anului 1928 - începutul anului 1929. Activitatea de propagandă lua amploare prin organizarea discuțiilor de demascare a capitalismului, a caracterului său exploatare etc. în contextul înăsprirea regimului de teroare în URSS [35].

Instituționalizarea științei istorice marxiste se realiza în URSS pe diverse căi, una dintre cele mai „efective” erau presiunile împotriva istoricilor, reprezentanți ai „*școlii vechi*”. Silirea lor de a se încadra în noile organizații de partid și instituții de învățământ și de cercetări științifice create de bolșevici, concedierea, exilarea, lichidarea fizică erau metode obișnuite practicate de organele de partid și serviciile speciale. Pe lângă presiunile de masă, se ducea lupta împotriva intelectualității, pentru a o ține într-o permanentă frică. O astfel de politică, ce s-a răsfrânt asupra unor reprezentanți ai intelectualității încă în anii 20 (de exemplu, exilarea din țară în anul 1922 a celor mai reprezentativi gânditori) a luat în continuare o formă de dosare falsificate, care au fost un preludeu pentru procesele viitoare din 1937-1938 și anii următori [36].

Cea mai mare parte a lucrărilor savanților, ce au respins marxismul dar n-au emigrat, n-au fost acceptate. Una dintre cele mai mari figuri din numărul lor a fost *patriarhul* istoriografiei ruse N.I. Kareev, care a fost înlăturat de la predarea în universitate [37]. În mare parte, cele întâmplate nu doar cu Kareev, dar cu întreaga știință istorică din URSS era o urmare a instaurării unui regim nou, deosebit de cel instaurat în 1917 și 1922, odată cu formarea URSS și chiar deosebit de cel ce a urmat până în anul 1929 – *stalinismul*.

Către anul 1929, rețeaua instituțiilor de învățământ superior și de cercetare s-a consolidat într-un sistem centralizat, formalizat și dirijat din centru. Structura instituțiilor, calitatea cadrelor didactico-științifice, numărul studenților, conținutul programelor de studii – toate erau planificate și orientate spre săvârșirea „*revoluției culturale*” și crearea unei noi „*societăți sovietice*” și a unui cetățean tipic „*homo-sovieticus*”. Ceea ce a urmat după anul 1929 a fost – *perfectarea* și înăsprirea sistemului de îndocinare, *mancurtizare* și de teroare (fizică și intelectuală) a maselor.

Cartea neagră a comunismului a consemnat că în URSS anii 30 au cunoscut „*o represiune fără precedent la scara întregii societăți*”, fiind lovite „*toate păturile populației sovietice, – de la membrii Biroului Politic până la cetățenii de rând, arestați în stradă pentru îndeplinirea planului de represiune a „elementelor contrarevoluționare*” [38].

Începând cu intelectualitatea tehnică („*Dosarul minerilor*”, 1928), Stalin în curând și-a orientat atenția asupra reprezentanților științelor socioumanistice. Prima acțiune s-a răsfrânt asupra istoricilor, majoritatea cărora era legată de Academia de Științe. Lansarea primului plan cincinal de către Stalin, în 1928, s-a soldat și cu o campanie generală împotriva ultimilor istorici „*burghezi*”, iar în 1929-1930 aceasta a culminat cu epurarea de cadre în Academia de Științe [39]. Astfel au început prigonirile academicienilor incozi. Din academie au fost concediați 800 de savanți, fiind astfel distrus potențialul științific al științei ruse și continuitatea fără de care nu era posibilă dezvoltarea normală a științei. Se creau premise pentru stagnarea gândirii științifice în statul sovietic [40]. „*Purificarea*” în Academia de Științe a durat mai mult de un an și s-a terminat în februarie 1931 prin așa-numitul *Dosar al Academicianului S.F. Platonov* [41].

În 1931, pe neașteptate, Stalin a intervenit printr-o scrisoare adresată ziarului *Revoluția proletară* [42], în care critica istoricii fiindcă „*puneau discutarea axiomelor înaintea intereselor vitale ale Partidului*”, impunând istoricilor propria sa definiție privind „*spiritul de partid*”, supunerea față de ordinele curente ale partidului. În acest mod, *Misiunea istoricului* nu mai era să investigheze în mod critic trecutul, bazându-se pe marxism, ci de a modela istoria după axiomele politice la zi și de a denunța, de regulă, toate celelalte opinii. Astfel, Stalin a făcut din scrierea istoriei un instrument de îndoctrinare a întregului popor și în mod special a membrilor partidului [43].

Unul dintre cei mai activi participanți la propaganda comunistă și primul director al Institutului „K.Marx și F.Engels” a fost D.B. Riazanov. Acesta nu se considera Leninist, dar cunoașterea profundă a lucrărilor lui Marx și Engels îl apropia de bolșevici. El menționa: „Eu nu sunt bolșevic, nici menșevic și nici leninist. Eu sunt doar marxist și ca marxist sunt comunist” [44]. Din cauza spiritului său activ și agitat, a trezit nemulțumirea lui Stalin, astfel în februarie 1931 Riazanov a fost demis din funcția de director al Institutului, exclus din partid și exilat în orașul Saratov, în anul 1937 a fost din nou arestat, iar în 1938 executat [45].

Sarcina de bază a Institutului de Istorie în primii ani era de a scrie manuale școlare de istorie. Începând cu anul 1935, din ce în ce mai mult loc în planurile sectoarelor Institutului Academiei Comuniste încep să aibă monografiile. Aceleași procese aveau loc și în cadrul Institutului de Istorie a secției Academiei Comuniste din Leningrad. Dar în curând, prin decizia SCN (Sovietului Comisarilor Norodnici) din 8 februarie 1936, Academia Comunistă a fost lichidată, iar institutele ei au trecut în cadrul Academiei de Științe a URSS. Primul dintre directorii acesteia a fost numit unul dintre cei mai de seamă savanți – și propagandiști sovietici – specialiști în domeniul istoriei moderne – academicianul N.M.Lukin [46].

În anii '30-40, în cadrul discuțiilor desfășurate în știința istorică sovietică, s-a reliefat o tendință definitorie a ei – renunțarea la vechile tradiții istoriografice și izolarea de realizările științei istorice din alte țări. Obligatoriu pentru istoricii sovietici devenise necesitatea de a se călăuzi în activitatea lor de clișeele teoretico-metodologice trasate de faimosul „Краткий курс истории ВКП(б)”. Ca rezultat, în știința istorică a fost acceptat un stil dogmatic de interpretare a trecutului care, în mare măsură, continuă să contamineze și astăzi lucrările și mințile multor savanți [47]. Pentru a consolida regimul stalinist și pentru a face să crească sprijinul popular, istoricii trebuiau să rescrie istoria, iar pentru a convinge masele de corectitudinea interpretării comuniste a istoriei, prezentarea politică a istoriei trebuia înlocuită cu cea social-economică. Iar pentru a sublinia modul în care popoarele Uniunii Sovietice au împărtășit trecutul comunist, trebuia dedicat mai mult spațiu istoriei prerevoluționare, eroilor ei, „*trecutului comun trăit de popoarele URSS*” [48].

Vorbind despre teroarea științei, trebuie de înțeles sub aceasta nu doar totul ce a fost rezultatul represiei, în sensul exterminării oamenilor, cărților, convingerilor, lichidării științelor și altele. Represați într-un anumit sens s-au dovedit a fi, de asemenea, și savanții, care nu au nimerit în măcel. Majoritatea dintre ei, supunându-se dictatului birocrăției de partid, pe de o parte, păstrând receptivitatea față de glasul conștiinței, pe de altă parte, trebuiau să trăiască cu conștiința scindată, cu morală dublă [49]. Istoricilor le-a fost rezervat de Stalin un mare rol în bătălia inițiată cu „cosmopolitismul”. Campania prescria de a trasa calea științei sovietice, de a izola de la cea universală, confirmând întâietatea științei sovietice în toate domeniile. Cu aceasta o astfel de disciplină ca istoria, chemată să oglindească faptele trecutului, se transforma într-o știință represată. Să reconstruiască adecvat faptele trecutului, otrăvită de stalinism, istoria nu putea. Dar cunoașterea trecutului servește o condiție obligatorie de înțelegere nu numai a originilor, dar și a căii spre viitor [50].

Procesul instituționalizării învățământului istoric superior și al științei istorice sovietice reprezintă politica Statului sovietic de ideologizare și represare a științei istorice – statornicire a marxismului ca bază în predarea și cercetarea ei.

Referințe:

1. Teodorescu L. Clio după Gratii // Lucrările Congresului al XXII-lea al Academiei româno-americane de științe și arte (26-29 iunie 1997). - Târgoviște, 1997, p.104.
2. Тираспольский государственный педагогический институт имени Т.Г. Шевченко. - Кишинев, 1980. - 264 с.; Мавродин В.В. История ленинградского университета 1819-1969. - Ленинград, 1969. - 664 с.; От учительского института до педагогического университета (история ПГПУ им. В.Г.Белинского: 1939-1999 гг.). - Пенза: Пензенский государственный педагогический университет имени В.Г. Белинского, 1999. - 76 с.; Хохлов А.Ф. Университет рожденный трижды. История создания и становления Нижегородского университета. - Н.Новгород: Нижегородский Университет, 2001. - 70 с.

3. Развитие исторического образования в СССР (Межвузовский сборник научных трудов). - Воронеж: издательство Воронежского Университета, 1986. - 149 с.; Иванова Л.В. У истоков советской исторической науки (Подготовка кадров историков-марксистов в 1917-1929 гг.). - Москва: Издательство «Мысль», 1968. - 197 с.; Очерки истории исторической науки в СССР. В 7 томах. - Москва: Изд-во АН СССР, 1955-1988.
4. Ярошевский М.Г. Сталинизм и судьбы советской науки // Репрессированная наука. - СПб.: „Наука”, 1991, с.9.
5. Илизаров Б.С. Сталин, штрихи к портрету на фоне его библиотеки // Новая и Новейшая История. - 2000. - №3, 4. - С.164-166.
6. Stephane Courtois et al. Cartea neagră a comunismului. Crime. Teroare. Represiune. - București: Editura Humanitas/Fundația Alianța Civică, 1998, p.175, 192.
7. Брачев В.С. „Дело” академика С.Ф. Платонова // Вопросы истории. - 1989. - №5. - С.117; Брачев В.С. Опасная профессия – историк. - СПб.: Стомма, 2005. - 372 с.
8. Репрессированные этнографы. Вып. 2 / Сост. Д.Д. Тумаркин. - Москва: Вост. лит., 2003. - 495 с.
9. Маркедонов Сергей. Историческая наука в посткоммунистической России. От несвободы к непрофессионализму? // Русский Журнал / Политика / www.russ.ru/politics/20011003-mar.html
10. Маркс К., Энгельс Ф. Об историческом опыте и его уроках. - Москва: Издательство политической литературы, 1989. - 155 с.; Маркс К., Энгельс Ф. Опере алесе ын трей волуме. - Кишинэу: Едитура „Картя Молдовенеаскэ”, 1977.
11. Ленин В.И. Опере комплете ын 50 volume. - Кишинэу: Едитура «Картя Молдовенеаскэ», 1975 .
12. Сборник декретов и постановления Рабоче-крестьянского правительства по народному образованию. Вып. II. - Москва: Высшая школа, 1920; Основные постановления, приказы и инструкции / Под редакцией Л.И. Карпова и В.А. Северцева. - Москва, 1957. - 655 с.; XVIII съезд всесоюзной Коммунистической партии (б). 26 января-10 февраля 1934 г. Стенографический отчет. - Москва: Партиздат, 1934. - 720 с.; Как ломали НЭП. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928-1929 гг. В 5-ти томах. (Россия. XX век.) / Ред. коллегия: В.П.Данилов, О.В.Хлевнюк и др. - Москва: Партиздат, 2000; Общество и власть: 1930-е годы. Повествование в документах / Отв. ред. А.К. Соколов. - Москва: РОССПЭН, 1998. - 351 с.; Академия наук в решениях Политбюро ЦК РКП(б)-ВКП(б)-КПСС. 1922-1991/1922-1952. - Москва: РОССПЭН, 2000. - 592 с; Аппарат ЦК КПСС и культура. 1958-1964: Документы. - Москва: „Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2005. - 872 с. etc.; Народное хозяйство СССР за 60 лет. Юбилейный статистический ежегодник. - Москва: Статистика, 1997. - 710 с.
13. История (документы, мемуары) // <http://elibrus.lgb.ru/ist.shtml>; Рожденным в СССР посвящается. СССР „История-Анализ-Комментарии-Обсуждения-Архивы” // <http://cccp.narod.ru/>; Сборники документов „Россия XX век” на сайте Международного фонда „Демократия” (Фонд Александра Яковлева)// <http://www.idf.ru/almanah.shtml>; Документы (сентябрь 1922-сентябрь 1927 гг.) // <http://his95.narod.ru/doc3.htm>; Документы по советской истории // <http://www.memo.ru/links/links33.htm>.
14. Научно-исследовательская работа в высших учебных заведениях. Из Постановления СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 23 июня 1936; О мерах улучшения научно-исследовательской работы в высших учебных заведениях. Из приказа Высших учебных заведениях. Из приказа министра высшего образования СССР от 24 апреля 1956 г. №.357 // Основные постановления, приказы и инструкции / Под редакцией Л.И. Карпова и В.А.Северцева. - Москва: Высшая школа, 1957, с.213-215.
15. Историография истории СССР (эпоха социализма), с.54.
16. Илизаров Б.С. Op. cit., с.164-166.
17. Ibidem.
18. Ibidem.
19. Дунаевский В.А. Становление и развитие советской историографии нового и новейшего времени стран Европы и Америки // ИСТОРИЯ США В МГУ. <http://www.amstud.msu.ru/>
20. Ibidem.
21. Историография истории СССР (эпоха социализма), с.55.
22. Иванова Л. В. Op. cit., p.12.
23. Историография истории СССР (эпоха социализма), с.58.
24. Постановление о создании факультетов общественных наук от 3 марта 1919 г. // Сборник декретов и постановлений Рабоче-крестьянского правительства по народному образованию. Вып. II. - Москва: 1920, с.16.
25. Историография истории СССР (эпоха социализма), с.55.
26. Иванова Л. В. Op. cit., p.14.
27. „Институты Красной Профессуры”; Берхин И.Б. История СССР (1917-1978): Учеб. пособие. 3-е изд., перераб. и доп. - Москва: Высш. школа, 1979, с.325.
28. Tioulpanov S.I. L’enseignement supérieur des humanités en URSS // Études et documents d’éducation. - UNESCO. - 1962. - №39. - P.34.
29. Иванова Л.В. Op. cit., p.23.

30. Протокол допроса Н.А. Бердяева. Отдел секретный 18 августа 1922 г. // История России. 1917-1940: Хрестоматия / Сост. В.А. Мазур и др. - Екатеринбург, 1993 // http://his95.narod.ru/doc20/id30_4.htm
31. Историография истории СССР (эпоха социализма), с.58.
32. Дунаевский В.А. Op. cit.
33. Ibidem.
34. Вестник Социалистической Академии (în continuare: Вестник Коммунистической Академии); Дунаевский В.А. Op.cit.
35. Всесоюзный XVI съезд Коммунистической партии (б). Стенографический отчет. - Москва-Ленинград, 1930, с.417.
36. Wilhelmus Petrus Van Meurs. Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă. - Chișinău: Editura Arc, 1996, p.24.
37. Дунаевский В.А. Op. cit.
38. Stephane Courtois. Op. cit., p.175, 192.
39. Meurs W.P. Op. cit., p.24.
40. Рокитянский Я.Г. Трагическая судьба академика Д.Б.Рязанова // Новая и новейшая история. - 1992. - №2. - С.122, 123.
41. În istoriografie referitor la acest proces mai este utilizată și sintagma: „dosarul istoricilor” sau mai cunoscut prin denumirea „Dosarul Academiei de Științe”. Брачев В.С. „Дело” академика С.Ф. Платонова // Вопросы истории. - 1989. - № 5. - С.117-129; Перченко Ф.Ф. Дело Академии наук // Природа. - 1991. - № 4. - С.96-104.
42. *Пролетарская революция.*
43. Meurs W.P. Op. cit, p.24.
44. Вестник Коммунистической Академии. - 1924. - № 8. - С.392.
45. Дунаевский В.А. Op. cit.
46. Ibidem.
47. Țaranu Anatol. Istoriografia Națională imperativ al timpului // Revistă de istorie a Moldovei. - 1992. - Nr.1. - P.3-4.
48. Meurs W.P. Op. cit., p.25.
49. Ярошевский М.Г. Op. cit., p.10-12.
50. Ibidem.

Prezentat la 04.05.2007